

MOLIÉRE: TARTUFFE

EGY BOLOND NAP ORGONÉKNÁL

Milyen szép és egyszerű is lehet a színházba járás, ha az ember jó reményekkel eltelve ülhet be a színházba, és azt kapja, amit vár, legalábbis egészében; mert a részletek természetesen számos vagy számtalan (kellems) meglepetést is tartogathatnak. A *Tartuffe* történetesen olyan remekmű, amelynek elrontásához nagyon gyatra rendező és nagyon fénytelen együttes szükségeltetik; a mai Katona József Színházban pedig ezek a feltételek nincsenek adva, ráadásul Zsámbéki Gábor rendezői egyéniségéhez illik is a darab, tehát jóformán biztosak lehetünk benne, hogy jól fogjuk érezni magunkat.

A darab aktualitását minden kor megszენvedí, az úgyszólván gondoskodik magáról; az uralkodó ideológiával való képmutató vissza-élés mint a karrier motorja örök kísérője az emberiség életének, minden korszakban megszüli a maga „aha-élményét”, és a fennálló rend-szerek stabilitásához is gyakran hozzátartozik, hogy alattvalóikban az instabilitás érzetét keltsék. Zsámbéki a kilakoltató végzést végrehajtó munkások színre hozásával finoman utal arra, hogy korunkban még a kényszerű kilakoltatás elszენvedése, illetve a rá való készülődés is sokak élményévé vált. Bravó, Moliére!

Az örök kérdést, hogy Orgon, ez a nem valami lángeszű, de nem is kórosan ostoba polgár miért szeret bele Tartuffe-be, Fodor Géza is felveti a műsorfüzetben (szellemesen meg is felel rá), a színpadon azonban ez az alapmozzanat, ahogy az illik, a szükségszerűség benyomását kelti. Érződik ez már rögtön Bagossy Levente lerobbant díszletén és Földi Andrea jelmezein is. A jobb oldali fehér operettlépcső (amely a hangsúlyos fel- és levonulásokban élénk dramaturgiai szerephez jut) kopott, festékhiányos, a korlát oszlopai hiányosak, a nagy szárnyas ajtó tetején félbetört lécz, a külső falak és ajtók komorak és ápolatlanok, a szereplők közül még Dorine, a komorna és Lőrinc, a

szolga (a műsorfüzet és a szórólap ugyan az utóbbit szolgálónak nevezi, ami szerintem tévedés, mert nőre utal) a legrendezettebb külsejűek; különösen feltűnik a ház két hölgyének, Elmírának és Mariane-nak szedett-vedett ruházata; Orgon, bár a kosztpénzzel nem fukarkodik, ugyancsak szűkkeblűen bánhat a ruhapénzzel. (Cléante gyűrött, vedlett öltözéke más lapra tartozik; ő a konvenciókra elvből mit sem adó doktriner értelmiségit alakítja.)

Vajon Zsámbéki Gábor szerint szegénységre utal mindez? Aligha; a házban - mint utaltam rá - bőségesen étkeznek, nem szólva arról, hogy Tartuffe aligha települt volna rá egy lecsúszott famíliára. A mondott külsőségek áttételesen elsősorban Orgon elbizonytalanodását, rossz közérzetét tükrözik. Orgon érzi, hogy ellentmondásos viszonyban van a fennálló hatalommal, és retteg a lelepleződéstől; azért kapaszkodik oly kétségbeesetten Tartuffe-be, mert az biztos és támad-hatatlan értékrenddel kecsegteti, amely - talán - a hatalom előtt is jó ajánlólevél. Ezért is veheti rá Tartuffe, hogy a kazettát őrá bízza; Orgon úgy képzei, hogy a szent emberrel való jó viszony, amelyet családi kapcsolattal is meg akar pecsételni, mintegy garancia a hatalom felé.

Lukáts Andornak (Orgon) a szeme is eljátssza a drámát. Tartuffe lelepleződéséig a távolba révedő, merev pillantás a Tartuffe ígérte e világi túlvilág perspektíváit keresi, majd a sorozatos csapások súlya alatt ez a pillantás idegessé, ide-oda tévedővé válik, immár a menekülés egérútjait fürkészve. A katasztrófa őt viseli meg a legjobban, őt, aki a legnagyobbat csalódta; hirtelen észreveszi addig negligált családtagjait, kapaszkodik beléjük, búvik hozzájuk, menedéket keres. Türelmesen végighallgatná (ha érteni lehetne) még Cléante-ot is, akit hűga családjának összeomlása további tojásfejű szövegek ledarálására ihlet, miközben elmélyedéssel

csemegézi és köpködi a szotyolát.

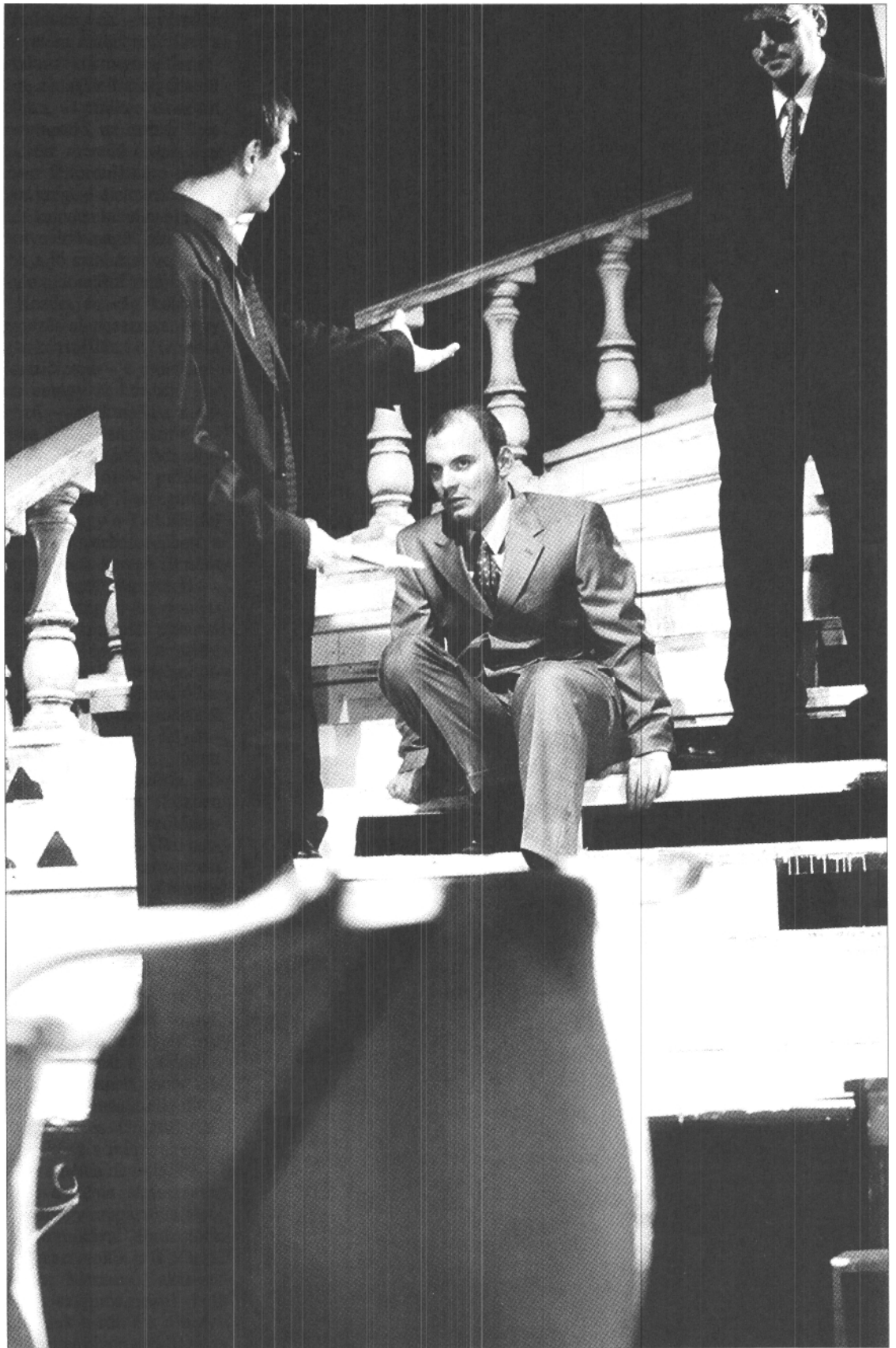
Es itt a szereplők még nem is sejtik, hogy az eddigieknél is elbizonytalanítóbb fordulat vár rájuk. Rövid időn belül másodszor lepik el ismeretlenek az otthonukat; először Lojális úr (Varga Zoltán) szabadítja rájuk a maga lelketlen végrehajtócsapatát, majd Tartuffe kíséretében megjelenik két őrző-védő izompacsirta, és Rajkai Zoltán személyében egy sima szavú, nyájasan leereszkedő yuppie, aki halatlan fölénnyel demonstrálja a maga mindenhatóságát. A fejedelem jó időben közbelépő különmegbízottja simulékonyan, nagyvonalú egyenmosollyal lekezel mindenkivel, az úrihölgyeknek kézcsók is jár, csak a cselédség a kivétel (és Cléante, aki itt is distancírozza magát a családtól). A vég nem egészen újszerű (láttam már ilyen döbbsen, tablóba merevedett Tartuffe-finálét), de a szándék meg is hatásközpontosítja a családát, a jó még jobban megdermeszti, mint a rossz, amely legalább ki-

Máté Gábor (Cléante) és Lukáts Andor (Orgon)

számítható volt - a váratlan kegyelem rádöbbeneti őket a hatalom kiismerhetetlenségére, a maguk kiszolgáltatott voltára, és amikor a riadtan összetapadó, az immár üres lépcsőre meredő csapat egy finom félfordulattal a nézőtérre szegezi élettelen tekintetét, minden bizonnyal az is érintve érzi magát, aki addig csak a jó színházat volt hajlandó tudomásul venni.

Kezdet és vég között a rendezés alapgesztusa, hogy a sok tirádát, a francia klasszicizmus - e remekműben amúgy is kevésbé jellemző - statikusságát mozgásba oldja. Szüntelen mozgásban van a színpad; egy-egy szereplőt - például a távozásával fenyegető Dorine-t vagy a Tartuffe-fel való első párbeszédében a még tartását kereső Elmirát - a rendezés végigkerget a színpad hangsúlyos pontjain; egyes szereplők átbuszkáznak a lépcső korlátján; Cléante, mielőtt belelendül-ne semmit érő prédikációiba, többször is ledobja magáról felöltőjét és hosszú selyem-sálját; Tartuffe pedig, unott közönyét s utálkozását jelző, evés közben gyönyörű olasz szőlőszemekkel bombázza. Ülne sem sokat engedni színészeit Zsámbéki; amikor Pernelle nagy dörgedelmeit hallgatva a fiatalok, Mariane, Damis és Dorine a vihogáshoz kényelmesen elhelyezkednek, valahányszor az idős hölgy feljük fordul, ütemre haptákba vágják magukat, s ha már a rendező a hosszadalmasabb mondani-valóhoz egymás mellé ülteti Cléante-ot és Orgont, dolgozni kezd a mimika: egyiküket a néma nevetés, másikat a néma sírás rázza; mint ahogy roppant mulatságos mimikával ábrázolnak azok a szereplők is (Cléante, Orgon, Mariane), akiknek néma szájmozgással kell pótolniuk a róluk s a helyzetről újat bizonyára el nem áruló szövegüket. Nem létező szövegéhez mérten

Rajkai Zoltán (*Rendőr hadnagy*) és Rába Roland (*Tartuffe*) (Koncz Zsuzsa felvételei)

csupa fizikai akcióval jellemzi magát a nesztelenül settenkedő Lőrinc, Tartuffe hűséges árnyéka. Az első rész (azaz a harmadik felvonás) záróképében tablát kapunk: Orgon kezétől, midőn fogadkozik az örökség Tartuffe-re szállásáról, kivilágosodik a Tartuffe által mindenhová magával cipelt kis házioltár, Tartuffe mohón jótevője fölé hajlik, a háttérben pedig a balusztrádon végigheverő Lőrinc harap bele egészséges fogakkal egy hatalmas szendvicsbe. De vannak a néma szolgának másfajta abgangjai is: Tartuffe lebukása után távozva belemarkol a lengén öltözött Elmira keblébe, végső búcsújakor pedig pokoli fintort vág a letaglózott családra.

Ugyancsak más Tartuffe-ökből is ismert, úgyszólván magától értetődő lelemény, hogy Damis azért óvja oly buzgón mostohaanyja érnét, mert szerelmes az asszonyba. Zsámbékinál azonban több is kiderül: miután Damis leleplezi és véresre veri Tartuffe-öt, felhevült rajongásában a lépcsőkorláthoz szorítva szájon csókolja Elmirát, aki - s a színpadon egy pillanatra megáll az élet - habozás nélkül beleomlik a csókba. Ha így állunk, többszörösen is érthető, miért nem érinti meg Orgon nejét Tartuffe ugyancsak szenvedélyes s a Damisénál férfiasabb, érzékibb szerelme.

Zsámbéki mindezenközben egyetlen szereplőről sem feledkezik

meg: mindenkinek megvan a helye ebben a nem falrengető, de csupa finomság és ötlet előadásban, mindenkire jut a rivaldafényből, még a Lőrinchez hasonlóan néma szereplő Flipote (Tóth Anita) is jól felskiccelt karakter (úrnőjét például szemmel láthatóan rettegve utálja). Mindenki megkapja a figurája fővonalát, a jellemek cselekvéseit és mozgásait; az aztán már színészi *présence-on* múlik, hogy mennyire képesek kitölteni a körvonalakat, milyen egyénien tolmácsolják a kottát. Fekete Ernő például a hagyományos: lobbanékony, zsigerből gondolkodó Damist játssza, művésziileg érett személyisége még-is sajátjává teszi a figurát; Lázár Kati (Pernelle asszony) kis és pontosan körülírt szerepében sokat nem újíthat, mégis érdekessé és csupa életté teszi a vakbuzgó idős asszonyt azzal, hogy nem rutinszöveget (nagy-monológot) darál, hanem minden mozzanatot, dorgatóriumot, helyváltoztatást friss észleletről és reakcióból vezet le. A főiskolás Rezes Juditnak még nem volt ideje *présence-*ot szerezni, Zsámbéki mégis pontosan hozzászabta Mariane, a nyakigláb, suta, jó kis-lány szerepébe belegörccsölt bakfis alakját, akit a szemünk előtt tesz felnötté a szerelem. A közmondásosan fakó molière-i szerelmes-dár aktuális másik részével. Valérral (Dévai

Balázs) kevesebb szerencséje van az előadásnak; igaz, kevés is rá a színpadi idő, hogy a küllemében, alapesztusaiban jól eltalált figura jobban kikerekedjék. Máté Gáborra már többször utaltam; bámulatos, ahogy a maga blazírt értelmiségijeinek galériájához minden alkalommal egy eredeti portréval tud hozzájárulni. Fullajtár Andrea Dorine-ja is nagyjából az a cserfes szubrett, aki a XVII-XVIII. századi vígjáték- és víg-opera-irodalomból szokott elének pördülni; ezúttal azonban a színésznő játékában több az árnyalat, mint az erő és az egyéniség. Orgonnak Lukáts Andor a maga színészi egyénisége neurotikus, frusztrált, viktimológiai színeit adja kölcsön, míg Básti Juli Elmirájában ott kísért színészi figurájának sokszor látott spród kedvetlensége; nagyon nincs megalégedve sem házasságával, sem helyzetével, és a csábítási játékot kegyosztó fölénnyel élvező Elmirákkal szemben ő gusztustalan kényszerként éli meg a Tartuffe-fel való nagyjelenetét.

A végére maradt Rába Roland, akit igazgatója s rendezője nagyvonalúan dobott meg a címszereppel, s neki is, mint a többieknek, kiosztotta a nyerő kártyákat. Egészséges, az élet örömeit habzsolva élvező, minden gazságra éatlástalanul képes fiatallembert ielenít

meg, aki voltaképpen minden jelenetében meggyőző; én mégis hiányolok játékából valamilyen formátumot, nagyvonalúságot, intellektuális fölényt (hiszen Tartuffe agyafúrt cselét egyáltalán nem degradálja, hogy a kiszámíthatatlan, szeszélyes hatalom történetesen ellene dönt; valószínűleg csak a kelleténél feltűnőbb priusza miatt ejtik, máskülönben sokkal használhatóbb káder lenne, mint Orgon).

A legvégén a yuppie Rendőr hadnagy vele is lekezel; részéről nincs harag. Lehet, hogy egyszer még elveszik az imposztort a süllyesztőből?

SZÁNTÓ JUDIT

Molière: Tartuffe (Katona József Színház)
Fordította: Vas István. Díslet: Bagossy Levente m. v. Jelmez: Földi Andrea m. v. Zene: Sárosi László. Dramaturg: Fodor Géza, Ungár Juli. Rendező: Zsámbéki Gábor
Szereplők: Lázár Kati m. v., Básti Juli, Lukáts Andor, Fekete Ernő, Rezes Judit f. h., Dévai Balázs, Máté Gábor, Rába Roland, Fullajtár Andrea, Varga Zoltán, Rajkai Zoltán. Tóth Anita. Takáts Péter.

BÉKÉS PÁL: TÉVÉ-JÁTÉK-

KILINCS NINCS

A tévéjáték nagy múltú műfaj, mely jószere-vel kihalt a magyar televíziózásból. A *Tévé-játék-* pedig kétrészes színdarab Békés Páltól, akinek szintén nyoma veszett a tévék környékén. Zeitstücköt írt Békés; jelen-játékok, napjaink aktualitásához kötődő művecskét. Olyat, amelyet egy hét alatt elfelejt a kritikus, egy hónap alatt a többi néző, egy év után nem emlékeznek rá a játszó, tíz évvel később pedig maga a szerző sem. S ha szerencsénk lesz, akkor húsz év múlva már érteni sem fogja senki, hogy miről is volt itt szó. (Ez a húszéves határidő az optimista megközelítés. Addigra talán túljutunk az anomáliákon.)

A főhős jóra való értelmiségi: becsületes, kétkezi illusztrátor, akit egyszer csak felkérnek a televízió művészeti szerkesztősége vezetőjének, ő pedig elfogadja az állást. S mert a felvont szemöldök nem látszik a papíron, hadd írjam le, hogy az alapszituáció helyből meghökkenítő. Aki soha nem járt a cégnél, azt valószínűleg meg sem találják az ajánlattal. Akinek viszont akadt bármi kis köze a Magyar Televízióhoz valaha, az tudhatja, hogy mindig abnormális intézmény volt. (És nyilván a nem állami tévék is azok, legfel-

jebb kicsit másként.) Jó adag naivitás, idealizmus vagy rászorultság kell ahhoz, hogy valaki gyanútlan külsőként bemenjen egy tévészekékházba, és elfoglaljon egy főnöki széket. Hősünk mindenestre ezt teszi, s röpké háromhónapos-kétfelvonásos pályafutása alatt megtapasztal minden rosszat és szinte semmi jót, amit e munkahely adhat.

Lesz pártfogója, aki gyakorlatilag nem támogatja őt. Lesz megértő helyettese, aki lojális, csak nem hozzá, hanem ahhoz, aki épp betölti a pozíciót. Lesznek beosztottjai, akik nála fúrnak egymást, s lesz kedvese is, akinek őszinte vonzalma éppúgy azonnali hatállyal szűnik meg, mint hősünk munkaviszonya. Egyszóval többé-kevésbé ismerős kis történet ez, tipikus lavírozásokkal, hétköznapi megalkuvásokkal, közönséges árulásokkal. Mégsem több magánügynél, mert az eset nem nő túl önmagán, nem jut általános ér-vényre. A *Tévé* játékokban Békés feltehetőleg a személyes tapasztalatairól mesél, egy cseppet talán több önsajnálattal, mint öniróniával. Műve szerény vígjátékfeleség: tisztességes, halk, vékonyka (a második részben már-már kórosan sovány). Kockázatoktól és mellékhatásoktól mentes. De mint ügyes és szeren-

esés kézzel „kitöltött” Zeitstücknek van nyel-rőszáma is, az pedig a zongora. Amikor az új főszerkesztő szobájába a hálás beosztott kedvességéből zongorát (illetve pianínót) cipeltet be, nézői tudatunkba rögtön befogjuk a környezetgazdálkodási problémákat is.

A debreceni Csokonai Színház figyelmesen úgy intézte, hogy a Békés-bemutató ideje és tere passzoljon a kissé tán lekezelően Vidéki Színházak Találkozásának nevezett rendezvénysorozathoz. Türi Erzsébet eleve úgy tervezte a dísletet, hogy elférjen otthon is, vendégségben is. Így hát a hazai premier után pár nappal, a fesztivál utolsó napján a Thália Színház Új Stúdiójában szemügyre vehettük a produkciót, miután a debreceni polgármester kis beszéddel indította a vendégjátékot. (En speciel nem kedvelem, ha színházi előadások környékén politikusok lépnek fel, de azt elismerem, hogy itt most járhattunk volna rosszabbul is. Elvégre a vidéki színházak szemléje alkalmából a vidékfejlesztési minisztert is kifoghattuk volna szónoknak.)

Türi Erzsébet ócska irodadísletében az az érdekes - már ha ez az -, hogy a cserepes növénytől kezdve az asztali lámpán át a szá-